

Mariusz Jakosz (Katowice)*
ORCID: 0000-0001-9606-679X

Received: 30.09.2020
Accepted: 8.11.2020
Published: 30.12.2020

Memy internetowe jako nowoczesne formy komunikacji multimodalnej i nośniki pamięci zbiorowej

Internet meme as modern forms of multimodal communication and collective memory carriers

Marta Wójcicka (2020): *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 203 ss.

Specyficzną formą gatunkowo-komunikacyjną w nowych mediach są memy internetowe, określane jako „jednostki cyfrowe ze wspólną charakterystyką, tworzone ze świadomością współistnienia, rozprowadzane, naśladowane i przekształcane przez wielu użytkowników za pośrednictwem internetu” (Gumkowska 2015: 215) (por. też m.in. Grochowski 2015: 215, Juza 2013: 49, Osterroth 2020: 116). Memy, które pojawiają się na różnych portalach, forach internetowych czy w serwisach społecznościowych w celu komentowania bieżących wydarzeń społecznych i politycznych, stały się głównie przedmiotem badań w obrębie socjologii i kulturoznawstwa. Ze względu na połączenie elementów graficznych (rysunku, reprodukcji, zdjęcia) i tekstowych (komentarza, cytatu) memy stanowią również coraz częściej materiał analiz z perspektywy językoznawstwa, a w szczególności językoznawstwa kognitywnego, pragmatyki i semiotyki (por. Gumkowska 2015: 215; Johann, Bülow 2019: 13–14; Kokoszka 2020: 10; Majdzińska 2014: 151–152; Osterroth 2020: 115; Wołoszyn 2019: 9–10). W taki nurt współczesnych badań nad memami internetowymi w dobie sieci Web 2.0 wpisuje się najnowsza publikacja Marty Wójcickiej pt. „Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej”, która ukazała się w 2020 roku w Wydawnictwie

---

* dr Mariusz Jakosz, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Językoznawstwa, ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 5, 41-205 Sosnowiec, e-mail: mariuszjakosz@interia.pl

Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Książka składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia i bibliografii.

We wstępie autorka precyzyjnie definiuje pojęcie memu internetowego jako „jednego z podstawowych, wręcz prototypowych tekstów kultury digitalnej” (s. 8) oraz przedstawia różnorodne sposoby jego analizy z perspektywy tekstologicznej, genologicznej i pamięcioznawczej. Szczególną uwagę zwraca przy tym na metody wypracowane na gruncie lingwistyki mediów, lingwistyki pamięci, jak i lingwistyki obrazu, pozwalające opisać strukturalno-funkcjonalną specyfikę memu internetowego, który poprzez połączenie warstwy wizualnej i tekstowej prowadzi do powstania złożonego semiotycznie obrazu przeszłości.

W rozdziale pierwszym – *Pamięć zbiorowa w ujęciu lingwistyczno-kulturowym – założenia metodologiczne* – autorka prezentuje swoją lingwistyczno-kulturową koncepcję pamięci zbiorowej, która stanowi dla niej „zawarty w tekstach kultury, kształtowany i przekazywany w komunikacji kulturowej, zbiór wyobrażeń członków zbiorowości o jej przeszłości, obraz (obrazy) przeszłości” (Wójcicka 2015: 65). Badania nad pamięcią mają według Wójcickiej złożony, inter- i transdyscyplinarny charakter, a istotne znaczenie zajmuje w nich język, gdyż „to, w jaki sposób depozytariusze pamięci zbiorowej wypowiadają się na temat wydarzeń z przeszłości, pokazuje bowiem nie tylko co, ale przede wszystkim jak zapamiętują, przypominają, pamiętają, a w końcu także zapominają” (s. 13). Uprzywilejowana rola językoznawstwa w badaniach pamięcioznawczych uwidacznia się w przyjętej w monografii perspektywie badawczej, która uwzględnia zarówno tekst jako makroznak o określonym nacechowaniu gatunkowym i stylistycznym, jak i gatunek mowy będący nośnikiem pamięci zbiorowej kreującej i przekazującej obraz przeszłości danej grupy społecznej.

Rozdział drugi, opatrzony tytułem *Mem internetowy w perspektywie tekstologicznej*, rozpoczyna się od zwięzłego, acz klarownego przeglądu stanu badań nad memami internetowymi. Punktem wyjścia jest omówienie koncepcji Richarda Dawkinsa, dla którego mem to jednostka kulturowego przekazu o charakterze replikacyjnym. Następnie Autorka przygląda się skrupulatnie memom w ujęciu komunikacyjnym, społecznym, semiotycznym i genologicznym, co pozwala z jednej strony na ustalenie ich cech konstytutywnych, a z drugiej – świadczy o wieloaspektowym wymiarze tego zjawiska w komunikacji internetowej. W recenzowanej monografii mem internetowy rozpatrywany jest przede wszystkim jako polisemiotyczny, synkretyczny tekst, który spełnia siedem klasycznych kryteriów postulowanych przez Roberta de Beaugrande’a i Wolfganga U. Dresslera, takich jak kohezja, koherencja, intencjonalność, akceptabilność, informatywność, sytuacyjność i intertekstualność. Oprócz nich można również wskazać na jeszcze inne cechy memów, tj. wariantywność, anonimowość, potoczność, kolektywność, oralność, artyzm czy opozycyjność wobec tekstów kultury oficjalnej, które

umożliwiają spojrzenie na memy internetowe jako teksty folkloru medialnego. W dalszej części wywodów autorka koncentruje się na funkcjach komunikacyjnych, społecznych i kulturowych memów internetowych oraz przedstawia różne sposoby ich typologizacji. Ze względu na fakt, że memy korzystają z zasobów pamięci i w znacznym stopniu ją kształtują, istotny okazuje się ich podział na a) autonomiczne, które nie wymagają znajomości kontekstu sytuacyjnego, oraz b) kontekstualne, do których prawidłowej interpretacji potrzebna jest znajomość kontekstu sytuacyjnego i kulturowego. Z poznawczego punktu widzenia interesujące okazuje się także wyodrębnienie przez autorkę intertekstualnego modelu cyklu memu jako gatunku opartego na interakcyjności, która zaznacza się w relacjach: tekst (memu) – tekst (kultury lub medialny) lub/i tekst (memu) – gatunek.

W kolejnym, trzecim rozdziale, zatytułowanym *Mem jako forma reprezentacji przeszłości*, zostaje zaakcentowana rola memu internetowego w kreowaniu i przekazywaniu obrazu wydarzeń z przeszłości. Warte odnotowania jest wyraźne uwydatnienie związków memów z pamięcią zbiorową. Poprzez odwołanie się do wybranych tematów z przeszłości, które szczególnie poruszają zbiorową wyobraźnię, memy stają się „świadectwem i lustrem pamięci” (s. 53) danej grupy społecznej. Równie ważny jest ścisły związek memu z kulturą. Na podstawie obowiązujących w danej grupie społecznej standardów kulturowych dochodzi do rozumienia, selekcji i modyfikacji memów, które odzwierciedlają powszechne wyobrażenia wspólnoty o przeszłości. Ponadto można je uznać za „wytwór przekazywanych międzypokoleniowo przekonań światopoglądowych” (s. 54), gdyż umożliwiają one poznanie przekonań, wartości i stereotypów członków wybranej zbiorowości. Autorka zaznacza również, że memy jako system kultury, które są wielokrotnie powielane, reprodukowane i modyfikowane, mają zapisaną w swojej strukturze pewną historię. W odróżnieniu od innych nośników pamięci zbiorowej w memach następuje demitologizacja przeszłości poprzez napiętnowanie niewłaściwych zachowań i postaw.

Rozdział czwarty, mający tytuł *Jak memy pamiętają?*, wprowadza czytelnika w podstawowe cztery fazy pamięci zbiorowej reprezentowanej w memach internetowych, tj. zapamiętywanie, pamiętanie, zapominanie i przypominanie, co poparte zostaje licznymi materiałami ilustracyjnymi. Autorka wyjaśnia, w jaki sposób memy „zapamiętują” wydarzenia społeczne, polityczne czy kulturalne, ale też pokazuje, jak jednostkowe użycie słów staje się tematem memu i w wyniku licznych reprodukcji przenika do pamięci zbiorowej użytkowników języka. Autorka trafnie zauważa, że w memach internetowych można odnaleźć zarówno aktywną pamięć funkcjonalną, jak i bierną pamięć magazynującą. W przypadku fazy zapominania, która wynika z intencji memu jako tekstu (rozśmieszanie lub ośmieszanie osób i/lub zjawisk) i jego funkcjonowania w komunikacji internetowej, Wójcicka rozróżnia zapominanie przez mem oraz zapominanie

memu jako tekstu. Ostatnia faza pamięci w memach polega na przypominaniu wydarzeń z przeszłości, postaci historycznych, tekstów kultury (fragmentów piosenek, utworów poetyckich, wypowiedzi bohaterów filmowych), pozytywnych i negatywnych stereotypów, jak również utrwalonych w kulturze wzorców gatunkowych (przysłów, definicji, zagadek, modlitw). W dalszej części rozdziału autorka zajmuje się szczegółowym opisem relacji multimodalnych w memach internetowych, powołując się na autorskie ujęcia relacji słowo–obraz znanych niemieckich tekstologów: Hartmuta Stöckla, Michaela Klemma i Ulricha Schmitza. Zgromadzony korpus badawczy pozwolił autorce na wyodrębnienie kilku prototypowych schematów połączenia obrazu i tekstu werbalnego w memie: schematu przestrzenno-składniowego, schematu informującego realizowanego przez ekstensję i schematu retoryczno-semantycznego. Przedmiotem rozważań w rozdziale są ponadto relacje syntaktyczne (rozpatrywane w kategoriach temat–remat, np. słowo/obraz jako temat memu) i relacje semantyczne (substytucji, komplementarności, interpretacji, paralelizmu, przeciwwagi i sprzeczności). Ciekawe są również wywody dotyczące pragmatycznej analizy memu jako obrazowego aktu mowy z uwzględnieniem funkcji kodu werbalnego i kodu wizualnego, które mogą wyrażać te same bądź odmienne akty mowy, oraz reguł konwersacyjnych Paula Grice’a.

W rozdziale piątym, *Mem internetowy jako gatunek pamięci*, Marta Wójcicka proponuje innowacyjną czterostopniową analizę genologiczno-pamięcioznawczą memów internetowych, która umożliwiła odnalezienie w nich cech gatunku pamięci komunikatywnej i/lub kulturowej. Analiza ta obejmuje aspekt strukturalny (nośnik, forma gatunku, medium, kody), stylistyczny (wyznaczniki stylu funkcjonalnego, odmiany językowej), poznawczy (temat/treść) i pragmatyczny (struktura czasowa, nosiciele, praktyki pamięci). Bardzo wartościowe jest także spojrzenie na mem jako na nośnik pamięci międzykulturowej, mającej „charakter intertekstualny, czerpie z różnych dostępnych tekstów kultury i mediotekstów i jest swego rodzaju dialogiem z tekstami pamięci komunikatywnej i kulturowej” (s. 164).

Rozdział szósty, zatytułowany *Mem w świetle mediologii – przekaz czy komunikat?*, zawiera refleksję Wójcickiej nad tym, czy mem internetowy, który ukazuje pewien obraz przeszłości, funkcjonuje jako przekaz pamięci czy raczej jako jej komunikat. Punktem odniesienia jest mediologiczna koncepcja Régisa Debray’a, który ze względu na kryterium czasu, treści oraz nośników i nosicieli zdefiniował i rozróżnił procesy komunikacji i przekazywania. Swoje rozważania autorka wzbogaca też przez powołanie się na kulturoznawcze opracowania Jana Assmanna, Aleidy Assmann i Haraldta Welzera. Na tej podstawie udaje jej się wyodrębnić pamięć komunikatywną, obejmującą „żywe wspomnienia w jednostkowej pamięci, doświadczeniu i przekazie” (s. 172), której nosicielami są

„niewyspecjalizowani świadkowie wspólnoty pamięci” (s. 172), i pamięć przekazywaną – jej treść stanowią „wydarzenia z dalekiej (absolutnej) przeszłości, wartości (głównie autoteliczne) i wiedza, które należy zmagazynować i przekazywać ze względu na ciężący na ich nosicielach, głównie wyspecjalizowanych [...], obowiązek” (s. 173). Na tym tle podjęta została próba przeanalizowania memu internetowego jako gatunku pamięci przekazywanej i komunikowanej.

Rozdział siódmy – *Mem w praktykach wcielania, czyli o recepcji obrazów przeszłości* – dotyczy wpływu reprodukcji indeksowanej (bez innowacji i z innowacją celową) na funkcjonowanie memu jako nośnika pamięci zbiorowej w sieci i rozpowszechnianie treści społeczno-kulturowych. Ważnym zagadnieniem poruszonym w rozdziale jest sposób odbierania memów przez określoną społeczność w internecie. Szczególnie przydatne okazują się w tym celu metody wypracowane na gruncie komunikacji literackiej przez Michała Głowińskiego. Na bazie komentarzy internautów zamieszczonych pod memem, liczby jego polubień i udostępnień na portalach społecznościowych oraz dokonywanych na nim modyfikacji zidentyfikowano styl estetyzujący, mimetyczny, symboliczny i instrumentalny.

W zakończeniu recenzowanej książki autorka przeprowadza syntezę dogłębnie przeanalizowanego materiału w odniesieniu do sformułowanych we wstępie pracy założeń.

Podsumowując, należy stwierdzić, że publikacja Marty Wójcickiej ma charakter interdyscyplinarny, a przede wszystkim cechuje ją duża wartość poznawcza z punktu widzenia pamięcioznawstwa i mediologii. Zastosowana przez autorkę semiotyczna analiza strukturalno-funkcjonalna memu internetowego umożliwiła rozpoznanie jego cech konstytutywnych, form funkcjonowania w komunikacji i pamięci zbiorowej oraz różnorodnych mechanizmów służących do kreowania obrazów przeszłości. Bez wątplenia monografia stanowi oczekiwaną pozycję na rynku wydawniczym, gdyż jest to pierwsze tak szczegółowe opracowanie, w którym zaproponowano wzorcową metodę analizowania gatunku pamięci na przykładzie wybranego zjawiska kultury digitalnej, jakim jest mem internetowy.

Bibliografia

- Grochowski Piotr (2015): Memy internetowe jako klucz do zrozumienia cyberkultury. *Kultura Współczesna*, 3(87), 213–218.
- Gumkowska Anna (2015): Mem – nowa forma gatunkowo-komunikacyjna w sieci. *Teksty Drugie: Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja*, 3(153), 213–235.
- Johann Michael, Bülow Lars (2019): Politische Internet-Memes: Erschließung eines interdisziplinären Forschungsfeldes. In: Johann Michael, Bülow Lars (red.): *Politische Internet-Memes – Theoretische Herausforderungen und empirische Befunde*. Berlin, 13–40.

- Juza Marta (2013): Memy internetowe: tworzenie, rozpowszechnianie, znaczenie społeczne. *Studia Medioznawcze*, 4, 49–60.
- Kokoszka Jolanta (2020): Mem – specjalne medium informacyjne. Stan badań polskiego piśmiennictwa m.in. w dziedzinie nauk o kulturze i religii. *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, 1(36), 7–23.
- Majdzińska Aleksandra (2014): Kreatywność w memie internetowym. W: Burska Katarzyna, Cieśla Bartłomiej (red.): *Kreatywność językowa w przestrzeni medialnej*. Łódź, 151–162.
- Osterroth Andreas (2020): Internet-Memes als multimodale Sprechakte in öffentlichen Diskursen anhand von Beispielen aus Antwortthreads von @realDonaldTrump. *Linguistik online*, 1(101), 115–137.
- Wołoszyn Magdalena (2019): Czy memy są tekstami kultury? *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 1(22), 9–28.
- Wójcicka Marta (2015): Wartości a pamięć zbiorowa. W: Adamowski Jan, Wójcicka Marta (red.): *Tradycja dla współczesności*, t. 8: *Wartości w języku i kulturze*. Lublin, 65–72.